

УДК: 821.111Шек/221

Жлуктенко Наталія
(Київ)

**«Зимова казка»:
текст у контексті доробку Шекспіра**

Актуальність інтерпретації драми Вільяма Шекспіра «Зимова казка» обумовлена сучасним станом критичної дискусії про пізній етап творчості автора, інтерес до якого пожвавився на початку XXI ст. Мета розвідки – наголосити на тих елементах структури твору, які свідчать про органічну єдність «Зимової казки» з іншими творами Шекспіра, та віднайти риси їх новаторства. В такій перспективі розглянуто концепт влади, мотиви дружби, кохання, ревності. У розвитку центральної для Шекспіра проблеми особистості виявлено зв'язок з провідними темами для його творчості, але й контамінацію контрастних проявів людських характерів, різкі зміни інтонаційного модусу, що підтверджує оцінку жанрової природи п'єси як трагікомедії. Наголошено, що історичні алюзії в «Зимовій казці» залишаються предметом наукової полеміки. Доведено, що в сучасному культурному контексті історизація у змалюванні контактів та конфліктів між Богемією та Сицилією провокує постановників до іронічної гри зі звичним для п'єс Барда мотивом екстериторіальності. Філософський мотив Часу в драмі так само імплементований двоїсто: в ньому середньовічний символізм поєднується з притаманною пізній творчості Шекспіра діалектикою вибору героями своєї ідентичності.

Ключові слова: Шекспір, п'єса «Зимова казка», концепт влади, мотив спокути, історизація, мотив Часу.

Постановка драми Вільяма Шекспіра «Зимова казка» Львівським академічним театром імені Леся Курбаса під час коротких гастролей в грудні 2016 року на сцені Молодого театру в Києві не залишила байдужими ні широкий загал

глядачів, ні фахівців – театрознавців та літературознавців. Театр, який здійснив постановку цієї раніше не інсценізованої в Україні п'єси, – переможець Міжнародного конкурсу «Невідомий Шекспір» 2015 р. Успіх проекту забезпечили співпраця молодого талановитого режисера Євгена Худзика, британського сценографа і художниці по костюмах Мінглу Вонг, колективу театру імені Леся Курбаса та всебічна підтримка Британської Ради в Україні.

Донедавна у вітчизняному шекспірознавстві пізнім драмам В. Шекспіра (за виключенням «Бурі») приділяли набагато менше уваги. Заважали стереотипи рецепції: увесь комплекс п'єс 1610-х рр. не корелював із канonom інтерпретації Шекспіра як радянського, так, власне, і пізніших часів. Химерні сюжети, дивні, часто непослідовні вчинки персонажів, невизначені кінцівки не відповідали ні парадигмі поширеного тоді так званого «ренесансного реалізму», ні традиційному переліку «титанічних образів Шекспіра». Тож в українському театрі «Зимову казку» ніколи раніше й не інсценізували.

Заважало популяризації пізніх драм ще одне рецептивне кліше – поширена у деяких західних, зокрема англійських джерелах думка, що наприкінці творчого життя Шекспір втомився, втрачав талант, розчарувався в ідеях трагічного гуманізму. Творець «Зимової казки», справді, мав усі підстави втомитися: він писав давно і багато, ставив свої п'єси, іноді навіть грав у них. Літературних агентів ж бо не мав – коли б вони були, не існувало б мабуть шекспірівського питання...

П'єси Шекспіра пізнього періоду справді мають інакшу спрямованість і сприймаються по-іншому. Генії ж бо, як і прості смертні, усвідомлюють плинність часу, як історичного, так і свого власного. Шекспір у доробкові 1610-х підводить підсумки тому, що зробив сам, і підбиває підсумок того драматичного часу, свідком якого він був. У його п'єсах, як і раніше, велелюдно: серед

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

дійових осіб бачимо людей різного віку, статі, представників інших народів і племен, осіб різного соціального рангу. Персонажів пов'язують драматичні стосунки, гострі конфлікти й суперечності, сюжети ж п'єс – складні й надзвичайно цікаві. Погляньмо, як розвиваються у пізньому доробкові Шекспіра (головно, у «Зимовій казці»), традиційні для автора мотиви.

Концепт влади – наскрізний для всієї творчості автора – є одним із провідних і в пізніх творах, але представлено його у своєрідній перспективі. Спроба узурпації влади як важливий чинник драматичного конфлікту може залишатися у передісторії п'єси (так буде, наприклад, у «Бурі»), або набирати трагіфарсової конотації, як-от інтриги Королеви у «Цимбеліні». Акценти у реалізації боротьби за владу в пізніх п'єсах максимально зосереджені на особистісних рисах головних учасників боротьби: попри всі зловісні асоціації, персонажі хронік і трагедій (Ричард Глостер, Макбет, Едмунд у «Королі Лірі») докладали надзвичайних зусиль, аби захопити та втримати владу. У пізніх же драмах перед очима глядачів проходить низка загалом безталанних правителів, які не мають енергії чи сили до правління. «Зимова Казка» – не виключення; навіть Поліксен, хоч начебто й має якісь риси ідеального короля казкової Богемії, мудрого й справедливого, та зберігає їх лише доти, поки спадкоємець Флоризель не виходить з-під його контролю. Тоді різко міняється і тактика, й риторика володаря: сучасні погони на плечах Поліксена у спектаклі Львівського академічного театру імені Л. Курбаса – надзвичайно вдала деталь сценографії.

Звернемося до моральних концептів – як розкривається в пізніх драмах *мотив дружби*? Одна з головних ціннісних категорій Шекспіра, юнацька дружба всебічно та постійно актуалізована автором. У ранніх комедіях, у «Двох веронцях» та «Сні літньої ночі», її

випробовує на міцність почуття любові. Дружба Ромео і Меркуціо постає міцною, мов криця, але підсумком її у передсмертному стогоні-проклятті озветься остання репліка Меркуціо: «Чума на ваші два роди!...» Гамлет і Лаерт зростають разом, та дружба – фантом у їхніх стосунках; ще більше вона знівельована в лінії Гамлета та Розенкранца з Гільденстерном. Дружній зв'язок Леонта і Поліксена так само непевний. Правда, в «Зимовій казці» Шекспір випробовує й інші варіанти цього мотиву: за прикладом благородного Кента, втілення вірності й честі у «Королі Лірі», автор аналізує *дружбу як служіння* в історії відданого придворного Каміло. Останній не підкориться ганебному й підступному наказу Леонта отруїти Поліксена. Втім, той самий Каміло, тепер – вірний васал Поліксена, готовий на будь-які інтриги, аби повернутися на рідну Сицилію...

Мотив дружби в пізній драмі таким чином проблематизується, а от *мотив кохання* у Шекспіра завжди перемагає – найперше це стосується жіночих образів. Імоджен у «Цимбеліні» її коханий Постум засуджує на смерть, та вона, сповнена великодушності й любові, не тримає на чоловіка зла й у фіналі перша робить крок до примирення з ним. Подібним чином і у «Зимовій казці» королева Герміона (дочка загадкового «російського царя» й до смерті – вірна Леонтові дружина) зазнала від знавіснілого від ревнощів чоловіка зневаги й приниження, але після 15-ти років розлуки відроджується, аби прийняти каяття Леонта й разом з ним пережити радість зустрічі з втраченою донькою.

Серед казково-символічних змін жіночих образів у «Зимовій казці» особливої уваги вартий образ Поліни. Ця фрейліна Герміони неймовірним чином із ролі другого плану перетворюється на магічного режисера подальших перипетій драми. Саме вона рятує Утрату в момент її народження, хоч і наражає дитину на смертельний ризик

й заплатить за спасіння Утрати життям власного чоловіка. Поліна рятує Леонта від його тіньового «Я», вона ж повертає до життя Герміону. В контексті п'єс останнього періоду образ Поліни провіщає появу іншого Шекспірівського мага – Просперо. Зважмо до того ж, що у Поліни немає Аріеля з духами, мудрих книг, магічного жезла: але вона сповнена рішучості й упевненості, бо діє і перемагає в ім'я любові – любові до життя.

Повернемося в характеристиці любовної лінії до Леонта: в його початковій метаморфозі очевидно резонує шаленство Отелло через *ревнощі*. У «Зимовій казці» Шекспір торкається набагато глибшого первня у мотивації цієї руйнівної пристрасті. Ревнощі Отелло вміло розпалював Яго, вони зумовлені його маніпуляціями, помстою й заздрістю у параметрах суто чоловічого світу. Леонт же сам занурює себе у химерний, біснуватий світ зневіри й ненависті: з нічого виникає той нищівний потік жорстоких образ і абсурдних вчинків, що будуть наслідком його шаленства. Шекспір чутливий до підсвідомої природи людини не менше, ніж Фройд, тому останній буде постійно апелювати до Шекспірових образів; втім, натяків на дитячі травми чи комплекси у Леонта в Шекспіровому тексті немає. У драматичній історії короля Сицилії насамкінець постане *мотив спокути*, довгої і щирої, бо світ, який створив для нас Данте і Шекспіра, сповідував саме цей мотив, і вочевидь, автор «Зимової казки» уповні йому довіряв.

Шекспірівський всесвіт неможливо уявити поза Історією, – античною, біблійною, сучасною. На початку ХХІ ст. читачі й глядачі звикли, що у репрезентації Шекспіром історичного процесу всім авторським задумам, включно й пізнім драмам, притаманна повна творча свобода – згадаймо фантастичні перипетії навколо острову Просперо у «Бурі» або не менш неймовірний факт битви британців з римлянами в «Цимбеліні»...

Шекспірівський дискурс нашого часу органічно сприймає експерименти Барда з історією, осучаснення минулого заради розкриття універсального змісту людського.

Отже, надійним ключем для розкодування текстів Шекспіра та їх сучасних пере(про)читань найчастіше обирають новий історизм, його стратегії та практики. І все ж було б невірно не зважати на те, що в екстериторіальному світі, в якому існують персонажі пізніх драм, зокрема й «Зимової казки», чимало знаних шекспірознавців шукають і віднаходять риси суспільних процесів власне доби Шекспіра.

З відносно нових джерел варта уваги розвідка про пізні драми Шекспіра англійської дослідниці Френсіс Єйтс¹: вона, щоправда, шукає прямих відповідників між колізіями п'єс і реаліями правління короля Якова І. Ф.Єйтс, схоже, поділяє сподівання деяких сучасників Барда на відродження миру й гармонії шляхом зміцнення королівської влади. На матеріалі «Зимової казки», ще в часи святкування 400-літнього ювілею Шекспіра Чарльз Барбер² подав аналіз проблем драми, в якому співвідносив вигаданий світ Богемії і Сицилії з англійською соціальною історією початку XVII ст., і в тому ще й посилався на низку авторитетних шекспірознавців. Цікаво, що Ч. Барбер і його однодумці в соціальному просторі драми фокусували увагу саме на опозиції «палац і село», яка в пізній інтерпретації представлена набагато глибше, ніж у пасторальних мотивах раннього Шекспіра. В контексті культурної

---

¹ *Йейтс Ф.* Последние пьесы Шекспира: Новый подход (главы из книги «Вокруг Шекспира») [Электронный ресурс] / Пер. с англ. Л. Мотылевой и Л. Мотылева // Новое литературное обозрение. – 1999. – № 35. [Режим доступа]: <http://magazines.russ.ru/nlo/1999/35/shek.html>.

² *Барбер Ч.* «Зимняя сказка» и общество времен Якова I. / Пер. Э. Медниковой // Шекспир в меняющемся мире. Сб. статей. / Пер. с англ. – М. : Изд-во Прогресс, 1966. – С. 300-327.

події, яка привела нас на це обговорення, історизація суспільного процесу в «Зимовій казці» – це доказовий науковий чинник правомірності вибору театром імені Курбаса саме цієї драми і пере(про)читання її засобами модернізації історичних подій.

Екстериторіальність в сучасній версії постановки «Зимової казки» додаткових аргументів на захист не потребує. Шекспір сам постійно вдавався до такого мистецького вибору – вибудовував прямі чи опосередковані аналогії між загадковою Ілірією «Дванадцятої ночі» та Італією, чи будь-яким іншим середземноморським чи приморським простором; між Італією й Англією, між метрополіями й колоніями, давніми й сучасними йому... Чому ж бо Богемії «Зимової казки» не постати перед глядачем у вигляді Галіції-України? Найбільш консервативним критикам такої метаморфози нагадаємо: історизація та гра з простором у Шекспіровій драматургії має два вектори рецепції, принаймні, для цільової аудиторії: він провокує до аналогій із власним часопростором й так формує простір універсальний.

Філософську складову в «Зимовій казці» можна розкривати по-різному, – звертатися до філософських ідей доби Ренесансу чи нашої сучасності, шукати паралелі між інтерпретацією головних для шекспіросфери філософських концептів у п'єсах автора різних періодів та жанрів. Будемо лаконічними й згадаємо справді новаторське Шекспірове рішення, яким він (власне, «режисерським» прийомом) допоміг своїм сучасникам прийняти задуманий і реалізований ним у «Зимовій казці» розрив у єдності сценічної дії. За традицією середньовічного театру й характерними для нього формами символічного, Шекспір увів у текст образ Часу, який в інтерлюдії поєднує не лише «розділені морем» й п'ятнадцятьма роками Богемію і Сицилію, а

людей, про яких він розповідав, і тих, до яких звертався у своєму часі та продовжує звертатися в нашому.

Цей унікальний монолог не лише підкреслив всевладдя Часу, що не розрізняє володарів чи простих смертних. У тексті «Зимової казки», як і в усьому Шекспіровому спадкові, що існує нині у «відкритих» формах літературної рецепції, кінематографії та театральних проєкцій, цей монолог нагадує: є кілька версій прийняти повороти й виклик Часу. Можна стоїчно й тихо визнати свою залежність від власної та історичної долі, або зважитись на бунт проти нав'язаної соціальної ролі, відмовитись від маски, яку мусив носити. Врешті, можна розгорнути свій вибір у часі: ставати собою; кинути виклик несвободі; жити своїм життям, співати свої пісні, пережити порив діонісійської пристрасті чи дослухатись до голосу розуму. Але творячи свою «Зимову казку», пам'ятати про відповідальність – перед Часом і людьми. Учасникам Курбасівського проєкту 2016 року це вдалося найкращим чином.